

בפתח הקובץ

אופיו המיוחד של התאטרון היהודי המודרני נקבע במידה רבה על ידי אותם חומרים שסיפקו המסורות התאטרליות העתיקות למייסדו אברהם גולדפאדן. מסורות אלו היו קיימות שנים רבות לפני שהלה פגש בזמרי ברוד הנודדים בעיר יאס ברומניה בשנת 1876 וייסד עמם תאטרון. גולדפאדן הגיע ליאס כבעל ניסיון בספרות ובעיתונות יידיש המתהוות וכתוצר של המהפכה התרבותית שחולל "קול מבשר" האודסאי. מהפכה זו גיבשה את קבוצת המשכילים העממיים נוסח רוסייה, שהמשיכו להטיף להשתלבות מואצת בחיי המדינה והחברה "המארכת", אך בו בזמן היו למבשרי זהות יהודית לאומית חדשה. במרכז העשייה התרבותית החדשה הועמדה שפת היידיש, לשונם של מיליוני היהודים בתחום המושב ומחוצה לו. חברי הקבוצה לא שאפו להפוך את היידיש לביטוי הבלעדי של הרוח הלאומית המתעוררת, אלא ראו בה כלי ראוי וטבעי שיקשר בין ההווה, העבר ואף העתיד של קהילת דובריה. תהליך זה לא החל כפעילות מכוונת ומנומקת היטב בידי תאורטיקנים ואנשי ציבור, הוא היה סטיכי וכאוטי, ואף ששיקף נאמנה את רחשי לבם של מחולליו הלא-מאורגנים. נראה כי גם פועלו של גולדפאדן היה כזה, וכתוצאה מכך לא עלה בדעתו, הלא מושפעת מתאוריות ומשאיפות מדיניות, ליצור תאטרון מודרני בן זמנו בדומה לאלה שפעלו ברוסיה ובאירופה, שבו רק השפה מצביעה על ייחודו הלאומי. במקום זה ניצל גולדפאדן עד תום את יכולותיהם המסורתיות של זמרי ברוד על זיקותיהם החזקות לאמנויות הבדחנות והפורים-שפיל ולהווי היהודי.

זיקות אלה היו לאותו הלוח שהקנה לתאטרון היהודי את חותם האותנטיות הלאומית שלו — על רקע יסודות הקומדיה-דל-ארטה של גולדפאדן, המלודרמטיות של יעקב גורדין, הנטורליזם של פרץ הירשביין, המודרניזם של אלכסיי גרנובסקי, הפתוס הלאומי של אביש מייזלס והפרפקציוניזם האמנותי של מוריס שוורץ. הזיקות הללו המכוונות להמונים וטבעו הסינקרטי של התאטרון כסוגה שמשכה אמנים שונים, סופרים, משוררים, במאים, שחקנים, מלחינים, זמרים, ציירים, מבקרים ואנשי קולנוע, הן שעשו את התאטרון היהודי לחוויה קולקטיבית לאומית חשובה. חוויה זו הוגדרה מלכתחילה ולאורך זמן, ולא דווקא בצורתה החיצונית בלבד, על ידי שפת היידיש. בכך נוצרה תופעה תרבותית לאומית מקורית ושמה "תאטרון יידיש", ועד להופעת התאטרון העברי (שאף הוא נגזר והושפע ממנה במידה רבה) שימשה למעשה שם נרדף לתאטרון היהודי.

גיליון זה של בקורת ופרשנות יוחד לתופעה התרבותית הזאת. חוקרי תרבות, ספרות ואמנות יידיש מהארץ ומחו"ל בחנו אותה מול שאיפות לאומיות, התבוללות, אקולטורציה, מגויסות אידאולוגית, אוטונומיה תרבותית, לחצים חיצוניים ותהליכים אחרים שפקדו את החברה היהודית לדורותיה ולגלויותיה, ובכלל זה הממלכתיות המתחדשת.

על רקע התהליכים המכוננים הללו נצפה תאטרון היידיש מזוויות שונות – מבחוץ, מבפנים ובתוך הדיאלוג שלו עם התאטרון העברי. בהתאם לכך נחלקו המאמרים בגיליון לשלושה שערים. השער הראשון, "בין יידיש לעברית", יוחד ליחסי גומלין בין שתי הלשונות בזירת התאטרון משך מאות שנים, למן התהוות דמויות המפתח במחזה פורים מסורתי, דרך הקשרים האינטרטקסטואליים בין תאטרון היידיש והתאטרון העברי החדש ועד לדחיית תאטרון היידיש מידי המדינה העברית הצעירה. השער השני, "בין יידיש לפוליטיקה", מתייחס לעשייה התאטרלית ביידיש בתנאים תרבותיים-חברתיים-פוליטיים שונים מחוץ למדינת ישראל, כגון השלטת הריאליזם הסוציאליסטי באמנות בברית המועצות בשנות ה-30 וה-40 של המאה העשרים, המאבק הפנים-יהודי בעד "תאטרון איכותי" בווינה שלאחר התפרקות האימפריה ההבסבורגית והפולמוס הסוער הנובע מקיטוב פוליטי קיצוני בקרב יהודי פולין סביב עיבוד מודרני למחזה גולדפאדן ערב מלחמת העולם השנייה. השער השלישי, "בין יידיש ליידיש", עוקב בתקריב מיוחד אחרי ההתפתחות ההיסטורית והרעיונית של נכסי צאן הברזל של תאטרון היידיש נוכח תמורות הזמן.

מכלול הנושאים הנדונים נוגע רק בקצה הקרחון בתחום חקר תאטרון היידיש שצובר תאוצה בעשור האחרון, בעיקר באירופה ובארצות הברית, אך עם זאת הינו בבחינת השלמת החסר בשיח האקדמי הישראלי סביב התאטרון היהודי. אנו מקווים כי גיליון זה יפתח אשנב להתרחבות השיח הזה הן בארץ הן מחוצה לה.

בער בוריס קוטלרמן